

3. Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / В. И. Вернадский. – М.: Наука, 1989. – 181 с.
4. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс; [пер. с англ.; общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича, Ю. В. Сачкова]. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
5. Тулмин С. Концептуальные революции в науке / С. Тулмин // Структура и развитие науки. Изв. Бостонских исследований по философии науки. – М.: Прогресс, 1978.
6. Шегда А. В. Менеджмент / А. В. Шегда. – [3-е видання]. – К.: Знання, 2006. – 645 с.
7. Ортега-и-Гассет Хосе. Восстание масс / Ортега-и-Гассет Хосе; [пер. з исп.]. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 509 с.
8. Пуанкаре А. Наука и метод / Анри Пуанкаре; [пер. с фр. И. К. Брусиловского; под ред. прив.-доц. В. Ф. Кагана]. – Одесса: Mathesis, 1910. – 384 с.
9. Меджидова С. М. О методологических принципах исследования личности [Электронный ресурс] / С. М. Меджидова. – Режим доступа: <http://www.Psychology.az>.
10. Попов М. В. Сучасна наукова картина світу та методологічні проблеми розвитку теоретичної медицини / М. В. Попов // Практична філософія. – 2000. – № 1.
11. Бугзалин А. В. «Постиндустриальное общество» – тупиковая ветвь социального развития? / А. В. Бугзалин // Вопросы философии. – 2002. – № 5.
12. Кудрин Б. И. Технетика: новая парадигма философии техники (третья научная картина мира) / Б. И. Кудрин. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 1998. – 120 с.
13. Койре А. Очерки истории философской мысли / А. Койре; [пер. с фр.; общая ред. А. П. Юшкевича]. – М.: Прогресс, 1985. – 286 с.

Chernova L. P., candidate of philosophical sciences, National pedagogical university, the name of M.P. Dragomanova (Ukraine, Kyiv), lp_chernova@mail.ru

Philosophical sense of modern scientific picture of the world

Philosophical sense of modern scientific picture of the world is examined from positions of logic of sense, that gives an opportunity additionally by volume of to examine those difficult phenomena of present time, that in itself already is not perceived, what be more, can result in covinous conclusions.

Keywords: philosophical sense, modern scientific picture of the world, logic of sense.

Чернова Л. П., кандидат философских наук, Национальный педагогический университет, им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), lp_chernova@mail.ru

Философский смысл современной научной картины мира

Рассматривается философский смысл современной научной картины мира с позиций логики смысла, которая дает возможность дополнительно объемно рассматривать те сложные явления нынешнего времени, которые сами по себе уже не воспринимаются, более того, могут приводить к обманым выводам.

Ключевые слова: философский смысл, современная научная картина мира, логики смысла.

* * *

УДК 53:1

Владенова И. В.

доктор философских наук, доцент, профессор, Национальный технический университет «ХПИ» (Украина, Харьков), vladlenova@email.ua

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В основе научной деятельности лежит индивидуальное мышление ученых, подверженное логическим, психологическим закономерностям и особенностям. В научном познании можно выделить важную компоненту – психологическую, обусловленную включением в процесс познания волевых, эмоциональных элементов, интеллектуальную интуицию, субъективного мировосприятия, обусловленного темпераментом, характером, творчеством, стилем мышления. В науке есть ряд принципов, которые иллюстрируют важную роль личностного знания в научном познании. Методологические принципы в науке определяют границы и правила построения теорий, ограничивают круг научных проблем, влияют на результаты научной деятельности. В рамках антропного принципа развивается эндофизика. Эта концепция опирается на представление о необ-

ходимом наличии наблюдателя, признании того факта, что наблюдатель и окружающий мир – единое целое.

Ключевые слова: психологические основания, наука, мышление, ученый.

(статья друкється мовою оригіналу)

В основе научной деятельности лежит индивидуальное мышление ученых, подверженное логическим, психологическим закономерностям и особенностям. Представление о научной мысли как совокупности алгоритмов сильно преувеличено. В познавательной и научной деятельности чрезвычайно важными оказываются мотивы личного опыта, переживания, внутренней веры в науку, в ее ценность, заинтересованность ученого, личная ответственность. М. Полани вводит понятия: «личностное знание» (personal knowledge), «личностный коэффициент» (personal coefficient), «неявное знание» (tacit knowledge), «убежденность» (belief), «страстность» (intellectual passion), «вовлеченность» (commitment) – все эти термины образуют концепцию М. Полани «личностного знания» [5]. Полани рассматривает знание как активное постижение познаваемых вещей, действие, требующее особого искусства. Акт познания осуществляется посредством упорядочения ряда предметов, которые используются как инструменты или ориентиры, и оформления их в искусный результат, теоретический или практический. Ориентиры и инструменты призваны служить, согласно Полани, искусственным продолжением тела, что определяет личное участие познающего человека в актах понимания. Но от этого понимание не становится субъективным, так как постижение есть ответственный акт, претендующий на всеобщность. Такого рода знание, представляющее сплав объективного и субъективного описывается термином «личностное знание» [там же].

Таким образом, в научном познании можно выделить важную компоненту – психологическую, обусловленную включением в процесс познания волевых, эмоциональных элементов, интеллектуальную интуицию, субъективного мировосприятия, обусловленного темпераментом, характером, творчеством, стилем мышления. Рассмотрим субъективные характеристики научного познания.

В науке есть ряд принципов, которые иллюстрируют важную роль личностного знания в научном познании. Методологические принципы в науке определяют границы и правила построения теорий, ограничивают круг научных проблем, влияют на результаты научной деятельности. Рассмотрим принцип, в котором наглядно аккумулируются личностный смысл и субъективный опыт. Это антропный принцип, который можно рассматривать как единый способ осмысления явлений действительности, отражающий единство мира с человеческим индивидом, осуществляющим познавательный акт. А. А. Ардаков отмечает, что особый философский интерес антропного принципа обусловлен тем фактом, что он был и остается по преимуществу естественнонаучным принципом, который родился недрах космологии и получил развитие в различных отраслях естествознания, оставаясь в философском смысле недостаточно разработанной концепцией [2]. Насчитывается более 30 формулировок антропного принципа, а также большое количество его вариаций, предлагаемых исследователями. Все разнообразие антропного принципа А. А. Ардаков предлагает исследовать в контек-

сте следующих интерпретаций: методологической, космологической, квантовой, футурологической и теистической. Основные формулировки антропного принципа оформились в слабой и сильной трактовке. Слабая трактовка антропного принципа рассматривается в трех аспектах: в космологической, методологической версиях; и третий вариант – теологическая интерпретация объединена с сильным антропным принципом, так как не различается с ним по своему содержанию. Космологическое понимание слабого антропного принципа анализируется в двух аспектах. В первом аспекте делается попытка объяснить факты «тонкой настройки» Вселенной и прочие «случайные» совпадения через постулирование возможности существования различных по своему устройству областей во Вселенной, разделенных либо пространственно, либо во времени. Во втором космологическом аспекте слабой версии антропного принципа он рассматривается, как корректирующий «догму Коперника» принцип. Методологическое понимание слабого антропного принципа является следствием его антикоперниканских установок. Выделяются три методологических аспекта: 1. Антропный принцип понимается как принцип селекции наблюдателя – мы наблюдаем Вселенную из определенной точки в космическом пространстве, в определенное космологическое время. 2. Эффекта самоселекции: необходимо учитывать тот простой факт, что мы наблюдаем только такую Вселенную, которая совместима с фактом существования наблюдателя. 3. Раскрывается в параллелях с математической теоремой полноты Геделя и теоремой «останова» Тьюринга: утверждается принципиальная невозможность окончательного познания Вселенной, так как ее наблюдает человек, который есть сам часть Вселенной, а значит, для полноты картины необходимо и его включить в наблюдаемое, что принципиально невозможно. Сильный антропный принцип анализируется в четырех версиях: в теологической, космологической, а так же в квантовой и футурологической.

Теистическая трактовка: это хорошо известный «аргумент от замысла», который выстраивается как доказательство креационистского тезиса с использованием наиболее полного, по возможности, перечня загадочных космологических совпадений. Космологическая интерпретация предлагает решение проблем антропной аргументации в модели Мультиверсума, то есть такого универсума, в котором существует множество вселенных. Мультиверсум выстраивается за счет постулирования бесконечного множества актуально существующих вселенных с различными параметрами; во множестве миров обязательно найдутся вселенные с благоприятным для жизни устройством, способные породить разумную жизнь и осознать себя посредством нее на некотором этапе эволюции. В квантовой версии антропного принципа предложено рассматривать человека как элемент квантовомеханической системы, как «трансформатор», преобразователь потенциального состояния Вселенной в ее актуальное осуществление. Квантовая интерпретация антропного принципа получила название – антропный принцип соучастника (человек, наблюдая вселенную, осуществляет ее актуализацию; либо существует наблюдатель, который собственно и актуализирует всю вселенную и человека в ней, то есть некое подобие Бога). Футурологическое понимание антропного принципа

в сильной версии разрабатывается Ф. Типлером: если разум возник на некотором этапе развития Вселенной, то, вполне возможно, что его зарождение необходимо для Вселенной, как закономерный этап ее развития, эволюции.

Следует отметить, что антропный принцип скорее, философская концепция, а не научная и возникает в науке тогда, когда нет другой альтернативы.

В. В. Казютинский отмечает, что интерес к антропному принципу обусловлен тем, что многие хотели бы получить в антропном принципе ответ на вопрос: почему природа устроена именно так, а не иначе? Согласно некоторым версиям антропного принципа, наша Вселенная обладает наблюдаемыми нами свойствами по той причине, что во вселенной с иными свойствами наблюдателя бы просто не было и, следовательно, некому было бы задавать вопросы об устройстве мироздания. Отсюда иногда заключают, что во Вселенной. В. В. Казютинский заключает, что, по-видимому, действует скрытый принцип, организующий ее определенным образом [4]. Он расценивается как единственная попытка научно объяснить кажущуюся таинственной структуру физического мира. Во-вторых, заключает исследователь, антропный принцип затрагивает одну из вечных философских тем – идею единства человека и Вселенной. Антропный принцип выглядит довольно необычно среди других научных принципов и, в любом случае остается открытым вопрос о реальной эффективности антропных аргументов в науке. Ученые, непосредственно занимающиеся разработкой антропного принципа, как правило, оценивают эту эффективность достаточно высоко и считают, что данный принцип если и не решает некоторые поставленные развитием физики и космологии проблемы, то, по крайней мере, способствует их решению. С другой стороны, в ряде работ высказывается гораздо более сдержанная оценка антропного принципа и его перспектив. В. В. Казютинский отмечает: так как антропный принцип хоть и возник в естествознании, он быстро проник в сферу общенаучной (в том числе гуманитарной) культуры, и это не случайно: в этом отражаются комплексные, синтетические ориентации современной науки. «Антропный принцип пытается разрешить проблемы взаимосвязи между глубинной структурой нашей эволюционирующей Вселенной и существованием в ней человека (познающего субъекта, наблюдателя). Такой подход весьма необычен для космологии» [4, с. 196].

Антропный принцип в рамках полемики неореализма (Перри Ралф Бартон) является результатом так называемого «эгоцентрического затруднения», являющегося прямым следствием идеализма: когда идеалист использует эгоцентрическое затруднение, чтобы обосновать зависимость объекта от познающего субъекта, он незаконно применяет индуктивный метод сходства в таких условиях, когда сходство вызывается особыми причинами, и, не видя возможности в этих условиях проверить свой вывод с помощью метода различия, неприменимого в данных условиях, он перескакивает к необоснованному заключению [6].

Таким образом, антропный принцип – уникальный принцип науки, который является отражением нового постнеклассического мировоззрения эпохи. Антропный принцип наряду с другими постнеклассическими прин-

ципами артикулюють людські значення, потенційно містить в собі нові дослідницькі програми для інших наук. Його загальний статус визначається широким пізнавальним і соціокультурним контекстом. Критика в адресу антропного принципу базується на спробі повернути неупереджений, об'єктивний ньютонівсько-галілейський метод дослідження, так як антропний принцип використовує «людськостемірюючу» методологію, маніфестуючу «заданість» Універсума суб'єкту, який залежить від соціокультурних умов, історично складених знань, пізнавальних засобів і установок.

Антропний принцип, який зародився в космології (будучи вихідно природнонауковим принципом), використовується також в гуманітарних дисциплінах. Своїми витоками він пов'язаний з емпірико-теоретичними даними фізики, космології, астрономії і ряду інших наук. Головна ідея антропного принципу: маніфестація людини як центру, зосередження Всесвіту.

Існують різні інтерпретації антропного принципу, пропонуючі такі ідеї, як сумісність спостережуваного Всесвіту з фактом існування спостерігача, ролі чисельних значень фундаментальних постійних, які є не тільки достаточними, але й необхідними для існування людини і т.д. Наприклад, в теорії суперструн антропний принцип виступає обґрунтуванням актуалізації Всесвіту людиною в акті спостереження, подібно актуалізації квантового об'єкта в спостереженнях.

Безсумнісно, антропний принцип не є «чистим» науковим методологічним принципом, але, з іншої сторони, претензія на володіння певним привілейованим єдиним методом або принципом призводить до необґрунтованих категоричних суджень і до нетерпимості, зводять процес пізнання до одностороннього процесу. Постнекласическа методологія відхиляється від ідеї методологічного редукціонізму і необхідності виробки певного загального стандарту науковості. Орієнтація на комплексний системний підхід дає можливість використовувати різноманітні методи до досліджуваного процесу і явищам. З однієї сторони, це відкриває широкі перспективи для творчості, вибору нестандартних рішень, з іншої – необхідно розуміти, що використання неадекватних для даного предмету дослідження методів призводить до методологічних проблем, тому необхідно розуміти, також і враховувати обмеженість ідеї універсальності методів і принципів.

В межах антропного принципу розвивається ендофізика (endophysics) [1]. Ця концепція ґрунтується на представленнях про необхідність наявності спостерігача, визнанні того факту, що спостерігач і оточуючий світ – єдине ціле.

Можливо, прийняття ролі спостерігача в науці пов'язано з «перцептивною впевненістю» (Дерек де Солла Прайс). Спосіб, яким в дійсності досягається перцептивна впевненість, складається в тому, що вихідні сумніви приймаються доповнюються іншими рішеннями так, щоб всі вони поєдналися, взаємно підтримуючи одне одного. Цей процес може бути, звичайно, виправдані тільки тоді, коли кожне окреме рішення в певній ступені обґрунтовано, оскільки узгодженість елементів, кожен з яких сам по

себе не заслуговує ніякого довіри, отже не збільшує переконливості цілого. Тому основа ендофізики більш філософська, ніж релігійна або об'єктивно-наукова, в той же час ґрунтується на наукових фактах (чисельні значення багатьох безрозмірних фундаментальних фізичних параметрів, які б були відмінними від наявних на меншій величині, повели б ситуацію, при якій розумна життя не могла б сформуватися і т.д. фактори). Згідно Дереку де Солла Прайсу при перцептивній впевненості ми впевнені в тому, що існує матеріальна річ певної форми і т.д.; але знаємо при цьому тільки те, що «існують сильні свідчення на користь існування такої речі», а не те, що вона існує [7].

Концепції включеності свідомості, необхідності спостерігача виникають при певних інтерпретаціях квантової механіки. Незважаючи на те, що квантова механіка вважається найбільш перевіреною і найбільш успішною теорією в історії науки, немає консенсусу в розумінні її суттєвих основ, тому існують різні інтерпретації квантової механіки, представляючи собою різні філософські погляди. Найбільш поширена інтерпретація – *копенгагенська* (її сформулювали Нільс Бор і Вернер Гейзенберг), з позиції якої на хвильову функцію можуть впливати два процеси: унітарна еволюція згідно рівнянню Шрідінгера і процес вимірювання. Однак всередині копенгагенської інтерпретації виникає кілька версій стосовно хвильової функції. Припускається, що вона або є реальним фізичним об'єктом і що вона може зазнавати колапсу, з іншої сторони, можна вважати, що хвильова функція лише допоміжний математичний інструмент (а не реальна сутність), єдине призначення якої давати можливість розраховувати ймовірності. Повнота квантової механіки була піддана сумніву в думковому експерименті Ейнштейна, Подольського і Розена (ЕПР-парадокс), який був призначений для того, щоб довести, що приховані параметри повинні існувати, щоб теорія не призвела до нелокальності і миттєвості «дальнодії». Однак перевірка ЕПР-парадоксу на досвіді при допомозі нерівностей Белла показала, що квантова механіка вірна і що різні теорії локальних прихованих параметрів не узгоджуються з експериментом.

Многомірива інтерпретація (Еверетт) відхиляється від недетермінованого колапсу хвильової функції, який супроводжує вимірювання в копенгагенській інтерпретації. Многомірива інтерпретація обходиться в своїх поясненнях тільки явищем квантової сцепленості. Це інтерпретація квантової механіки, яка передбачає існування «паралельних всесвітів», в кожній з яких діють одні і ті ж закони природи і яким властиві одні і ті ж світлові постійні, але які знаходяться в різних станах. Многомірива інтерпретація не передбачає реального наявності інших світів, вона пропонує тільки один реально існуючий світ, який описується єдиною хвильовою функцією, яку, однак, для завершення процесу вимірювання певного квантового події, необхідно розділити на спостерігача (який проводить виміре-

ние) и объект, описываемых каждый своей волновой функцией. Считается, что при каждом акте измерения квантового объекта, наблюдатель как бы расщепляется на несколько (предположительно, неограниченно много) версий. Каждая из этих версий видит свой результат измерения и, действуя в соответствии с ним, формирует собственную предшествующую измерению историю и версию Вселенной. В *причинной интерпретации* квантовой механики (теория де Бройля-Бома) в дополнение к волновой функции, которая эволюционирует согласно уравнению Шрёдингера, для полноты описания теория также включает в себя фактическую конфигурацию системы частиц, даже в ситуациях отсутствия наблюдателя [3].

Таким образом, можно заключить, что мышление ученого направляется психологическими основаниями, которые актуализируют творческие акты, особенно акты открытия, переплетаются с личными чувствами, убеждениями и обязательствами. Наука не является свободной от ценностей, а в творческом поиске присутствует мотивация и другие неявные формы познания.

Список использованных источников

1. Алюшин А. Л., Князева Е. Н. Многоуровневое темпоральное строение реальности / А. Л. Алюшин, Е. Н. Князева // Вопросы философии. – 2007. – № 2. – С. 80-96.
2. Аредаков А. А. Антропный принцип и возможность концепции глобального эволюционизма: автореф. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.01 – «Онтология и теория познания» / А. А. Аредаков. – М., 2007. – 20 с.
3. Вихман Э. Берклевский курс лекций в 5 т. / Э. Вихман. – Т.4. Квантовая физика; [пер. с англ.]. – М.: Наука, 1974. – 416 с.
4. Казютинский В. В. Антропный принцип: история и современность / В. В. Казютинский // Природа. – 1989. – № 1. – С. 196.
5. Полани М. Личностное знание: На пути к посткритической философии / М. Полани. – М.: Прогресс, 1985. – 344 с.
6. Perry R. Perry The thought and the character of W. James / R. Perry. – Vanderbilt: Vanderbilt University Press, 1996. – 424 p.
7. Solla Price D. Science since Babylon / Price Derek John De Solla. – New Haven: Yale University Press, 1961. – 149 p.

References

1. Alushin A.L., Knyazev E.N. Mnogourovnevoe structure stroenie realnosti / A.L. Alyushin, E.N. Knyazev // Voprosi Philosophy. – 2007. – № 2. – S.80-96.
2. Aredakov A.A. Antropny printsip i vozmozhnost kontsepsii golobalnogo evolyutsionizma: avtoref. ... cand. foilos. nauk: spets. 09.00.01 – «Ontologiya i teoriya poznaniya» / A.A. Aredakov. – M., 2007. – 20 s.
3. Vohman E. Berkleevsky leccii v 5 t. / E.Vihman. – T.4. Kvantovaya physica. – M.: Nauka, 1974. – 416 s.
4. Kozyutinsky V.V. Antropny printsip: istoriya and sovremennost / V.V. Kozyutinsky // Priroda. – 1989. – № 1. – S.196.
5. Polani M. Lichnostnoe znanie: Na puti k postkriticheskoy foilosofii / M.Poolani. – M.: Porogress, 1985. – 344 s.
6. Perry R. Perry The thought and the character of W. James / R. Perry. – Vanderbilt: Vanderbilt University Press, 1996. – 424 p.
7. Solla Price D. Science since Babylon / Price Derek John De Solla. – New Haven: Yale University Press, 1961. – 149 p.

Vladlenova I.V., Doctor of Sciences, Docent, Professor, National Technical University «KPI» (Ukraine, Kharkiv), vladlenova@email.ua

Psychological bases of scientific activity

The basis of scientific activity is individual thinking scientists prone logical, psychological patterns and characteristics. In scientific knowledge can distinguish important component – psychological, due to the inclusion in the process of cognition is volitional, emotional elements, intellectual intuition, subjective perception of the world, due to temperament, character, creativity, style of thinking. In science, there are a number of principles that illustrate the important role of personal knowledge in scientific knowledge. Methodological principles of science and define the boundaries of the rules for constructing theories, limit the range of scientific problems, affect the results of scientific activity. As part of the anthropic principle develops endofizika. This concept is based on the idea of the need for an observer, recognizing the fact that the observer and the world – a single unit.

Keywords: psychological foundations, science, thinking scientist.

Vladlenova I. V., doctor of philosophical sciences, docent, professor, National Technical University «KPI» (Ukraine, Kharkiv), vladlenova@email.ua

Психологічні підстави наукової діяльності

В основі наукової діяльності лежить індивідуальне мислення вчених, яке схильне до логічних, психологічних закономірностей та різним особливостям. У науковому пізнанні можна виділити важливу компоненту – психологічну, яка обумовлена включенням в процес пізнання вольових, емоційних елементів, інтелектуальної інтуїції, суб'єктивне світосприйняття, яке обумовлено темпераментом, характером, творчістю, стилем мислення. У науці є ряд принципів, які ілюструють важливу роль особистісного знання в науковому пізнанні. Методологічні принципи в науці визначають межі і правила побудови теорій, обмежують коло наукових проблем, впливають на результати наукової діяльності. У рамках антропного принципу розвивається ендозфіка. Ця концепція ґрунтується на уявленні про необхідну наявність спостерігача, визнання того факту, що спостерігач і навколишній світ – єдине ціле.

Ключові слова: психологічні підстави, наука, мислення, учений.

* * *

УДК 165.191:314.128

Андриєнко О. В.

доктор філософських наук, доцент кафедри філософії,
Донецький національний університет (Україна, Донецьк),
elena_andrienko8@mail.ru

СОЦІАЛЬНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ФЕНОМЕНА СТРАХУ

Стаття присвячена дослідженню функціонального аспекту феномену страху. Функції страху були розподілені на дві основні групи, згідно з двома рівнями прояву – соціальним та індивідуальним. Зроблено висновок про наявність як позитивного, так і негативного впливу страху на суспільний розвиток у залежності від його типу.

Ключові слова: страх, буття, суспільство, особистість.

Страх здійснює на людство надзвичайно потужний вплив, охоплюючи практично всі сфери соціального буття. У наукових та науково-популярних виданнях медичного характеру страхи зазвичай постають як певні хворобливі стани, від яких людина прагне вилікуватися, позбавитись, тобто страх висвітлюється у своєму негативному функціональному значенні – як сила, що є шкідливою і руйнівною для людської особистості. Звичайно, неможливо заперечувати руйнівні наслідки страху, але також неможна невіловати його позитивні функції. Адже, наприклад, без відчуття остраху та небезпеки людина б постійно потрапляла у смертельно небезпечні ситуації. Також, слід визнати, що страх значною мірою стимулює особистісний розвиток – страх отримати поганий результат у навчанні, страх покарання і т.п. В цілому, при дослідженні функціонального аспекту страху слід уникати однобічності позицій та намагатися охопити якомога ширший спектр його функцій.

Метою даної роботи є аналіз основних функцій феномену страху в контексті сучасного суспільства.

Проблема страху не є новою в філософії та медико-природничій науці. Зокрема, її досліджували М. Бердяєв [1], І. Павлов [2], В. Вілюнас [3], Дж. Кін [4] та ін. Але, водночас, функціональний бік феномену страху досі повністю не розкритий, а дослідження, що присвячені цьому питанню тяжіють лише до розгляду негативного впливу страху на людську свідомість. Все це говорить про необхідність подальшого вивчення функцій страху в суспільному житті.

Загалом, страх можна визначити як соціобіологічний феномен, що є сутнісно притаманним людині та інтенсифікується у наслідок реальної або гіпотетичної небез-